

Z OSOBNÝCH ÚVAH A SPOMIENOK NA SVÄTOPLUKA ŠTÚRA

JÁN UHER, Bratislava

Chcem vysloviť zopár poznámok ku skutočnostiam, ktoré tu predniesol dr. F. Novosád ku knihe Svätopluka Štúra *Nemecká vôľa k moci*. Predovšetkým ku konštatovaniu, že v čase, keď kniha u nás v r. 1967 vyšla (fakticky štvrtstoročie po tom, ako bola jej hlavná osnova napísaná), mohla už viac-menej slúžiť najmä ako historický dokument, čo malo byť v jej úvode aj náležite uvedené.

Zhodou okolností som bol pri vydávaní tejto knihy, chcem preto osvetliť okolnosti jej vydania - okrem iného aj preto, lebo som bol v tom čase s profesorom Štúrom v pomerne častom styku.

Ako je známe, rukopis uvedenej knihy vznikol v rokoch vojny - za slovenského štátu -, keď nebolo jej autorovi pre jeho odpor voči režimu dovolené pôsobiť na univerzite. Napísal ju - ako sa vraví, do zásuvky - v období vzostupu a neskorších porážok nemeckého nacizmu a jeho ideológie, a to ako prudkú polemiku a odmietnutie tejto ideológie a jej filozofických zdrojov. Napísal ju s tým, že po porážke hitlerizmu knihu legálne vydá.

Podľa svedectva samého autora sa kniha mala pôvodne volať *Nemecké zvrátenie všetkých hodnôt*. V chaotických pomeroch na konci vojny sa mu však jej rukopis pri sťahovaní niekde stratil. A tak z pôvodnej zásuvkovej "trilógie", ktorú mal pripravenú a ktorú v rokoch 1940-1945 napísal, mohol vydať po vojne iba dve knihy: *Rozprava o živote* (1946) a *Zmysel slovenského obrodzenia* (1948). Neskôr - od začiatku päťdesiatych rokov - nesmel už znova na univerzite učiť, verejne pôsobiť ani publikovať a nastupujúci komunistický režim ho odsunul do Univerzitnej knižnice, kde bol za biedny plat prinútený pracovať až do dôchodku.

V uvoľnenejších šesťdesiatych rokoch sme sa pokúsili profesora Štúra aspoň čiastočne rehabilitovať. Keď vznikla Slovenská filozofická spoločnosť (SFS) a po I. Hrušovskom sa stal jej predsedom prof. Ján Kocka, navštívili sme profesora Štúra priamo v jeho byte - na vtedajšom námestí 4. apríla, dnes Hlavnom námestí v Bratislave - J. Kocka ako predseda, ja ako tajomník SFS. Priniesli sme mu legitimáciu a požiadali sme ho, aby sa stal jej členom a aby sa zúčastňoval na jej podujatiach - prednáškach, besedách a diskusiách, ktoré sa v uvoľnenej atmosfére šesťdesiatych rokov často konali (na rozličné donedávna tabuizované témy). Profesor Štúr návrh prijal a skutočne sa na uvedených podujatiach aj zúčastňoval, neskôr sa ich zúčastňovali aj niektoré ďalšie dovtedy zaznávané osobnosti zaujímajúce sa o filozofickú problematiku. Boli medzi nimi aj niektorí nábožensky orientovaní myslitelia, čo sa dialo v rámci tzv. dialógov medzi marxistami a veriacimi, ktoré začal v medzinárodnom kontexte realizovať Roger Garaudy a v Československu najmä Milan Machovec a iní.

Pamätám sa, že prof. Ján Kocka sa Svätoplukovi Štúrovi hneď pri prvom stretnutí v jeho byte zároveň aj ospravedlnil za smutne známu filozofickú konferenciu (či skôr neslávny "aktív") konaný na Univerzite Komenského v r. 1950, na ktorom sa vo vypätej atmosfére z "triedneho hľadiska" fanaticky nielen odsudzovali, ale doslova kráľovali nemarxistickí vedci a filozofi.

A už pri týchto rozhovoroch prišla reč aj na publikované i nepublikované práce profesora Štúra. Doslova sme na neho naliehali, aby sa pokúsil buď nájsť, alebo podľa poznámok a výpiskov zrekonštruovať a vydať svoju stratenú prácu *Nemecké zvrátenie všetkých hodnôt*. Svätopluk Štúr na naše naliehanie napokon pristal. Musela to byť pre neho po toľkých rokoch zrejme dosť namáhavá a obtiažna práca. Nepamätám si už presne, čo zo svojich rukopisov našiel a čo musel dodatočne študovať a napísať odznova. No po niekoľkých mesiacoch mal prácu pripravenú na vydanie. Tvrdil nám, že ju zrekonštruoval v podstate tak, ako ju cez vojnu pôvodne koncipoval, a že z obsahového hľadiska a jej celkového zamerania nič podstatné na nej nezmenil. Zmenil iba jej názov. Namiesto pôvodného názvu *Nemecké zvrátenie všetkých hodnôt* jej dal názov *Nemecká vôľa k moci*. Zrejme preto, lebo chcel ako svoj protiklad parafrázovať známu Nietzscheho *Der Wille zur Macht*. Tak sa stalo, že práca bola pôvodne napísaná v jednej dobe (v rokoch 1940-1944), no vyšla - po viac ako štvrtstoročí - v inej, predsa už len značne odlišnej dobe - najmä z hľadiska vývinu pomerov v Nemecku a západnej Európe.

Názor na to, že Nietzsche a niektorí iní klasici nemeckej filozofie boli **priamymi** podnecovateľmi nacizmu a že hitlerizmus bol bezprostredným preberateľom a dedičom ich zhubných ideí, sa medzitým značne zmenil a prehodnocoval. Čoraz viac prevládal názor, že hitlerizmus v podstatnej miere fakticky zneužil a nepripustne zideologizoval pôvodné - širšie koncipované - práce a idey viacerých klasikov nemeckej filozofie, predovšetkým Nietzscheho, čiastočne Fichteho (*Reden an die deutsche Nation*) a iných.

Z tohto hľadiska možno oneskorené vydanie uvedenej knihy Svätopluka Štúra naozaj chápať ako **dokument** ideového a politického nazerania určitej (vojnovnej a povojnovnej) doby. My sme aj chceli, aby Svätopluk Štúr napísal k vydaniu knihy obširnejší úvod, v ktorom by sa viaceré otázky objasnili. Autor to však neurobil a nikto z nás, z úcty k nemu, nechcel nijakým doslovom zasahovať do jeho textu. Preto vyšla kniha tak, ako ju Svätopluk Štúr napísal a predložil, iba s veľmi krátkym predslovom a textom na obálke, ktoré sa v podstatnejšej miere uvedených otázok nedotýkali. Musím tiež povedať, že Svätopluk Štúr bol zásadový človek, v principiálnych stanoviskách neústupčivý. Nedal si len tak vziať to, k čomu dospel. Pokiaľ sa pamätám, aj v druhej polovici šesťdesiatych rokov, keď kniha vyšla, zotrval na nej tak, ako ju napísal. A mal na to svoje dôvody, nehovoriac už o skúsenostiach. Do akej miery mal alebo nemal pravdu, to je už iná vec.

No nech je to s touto zavŕšenou diskusiou akokoľvek, myslím, že pre históriu slovenskej filozofie je dobre, že kniha vyšla. Patrí sa tiež pripomenúť, že o jej vydanie sa v r. 1967 značne zaslúžila dr. Emília Illeková, ktorá bola v tom čase vo Vydavateľstve Obzor redaktorkou filozofických publikácií - potom, čo ju v jednej z čístiek vypudil Lev Hanzel z katedry filozofie FiF UK a znemožnil jej učiť.

Keď už o tom hovoríme, možno spomenúť aj to, že práve v uvedenom období uvoľnenej atmosféry šesťdesiatych rokov vyšlo u nás viacero iných filozofických

publikácií, ktoré odpúťavali naše filozofické myslenie od dogmatizmu sovietskeho typu a polemizovali s ním. Pripomenul by som tu napríklad celú edíciu Filozofických aktualít (FIA), ktorá mala osobitnú redakčnú radu a vo Vydavateľstve politickej literatúry (neskoršej Epoche) vyšlo v nej v rokoch 1965-1969 okolo dvadsať publikácií slovenských, českých, poľských, juhoslovanských i niektorých ruských progresívnych autorov. Činnosť redakčnej rady v spomínanom smere ovplyvňovali najmä niektorí reformne a kriticky orientovaní filozofi, predovšetkým M. Kusý, A. Kopčok, J. Gregor, R. Roško, J. Uher ako predseda rady. Preto stranické ideologické centrum hneď na začiatku normalizácie ostro kritizovalo pôsobenie redakčnej rady edície a zrušilo ju. Na znak zmeny zamerania edície zrušilo vydavateľstvo a jej logo.¹

Pokiaľ ide o profesora Svätopluka Štúra, žiada sa mi ešte dodať, že som sa s ním v tých rokoch stretal pomerne často, v jeho byte som bol viacrás. A hoci sme mali spočiatku značne odlišné názory, navzájom sme sa tolerovali. Obdivoval som jeho statočnosť a mravnú integritu. A aj vo filozofickej problematike sme sa čoraz viac zblížovali. Sledoval a čítal som jeho práce už ako študent v Prahe. A aj vo svojej prvej - naozaj zlej - knihe o vývine filozofie na Slovensku po roku 1945, koncipovanej v päťdesiatych rokoch (hoci s vydavateľským oneskorením vyšla v r. 1961) a nadmieru ovplyvnenej dobovou propagandistickou atmosférou, som okrem nenáležitých a nevhodných odsudkov iných nemarxistických filozofov Svätopluka Štúra pomerne najviac vyzdvihoval. Aj o týchto - nie veľmi príjemných - problémoch sme spolu viacrás otvorene hovorili. A neraz sa z jeho strany kárateľsky a kriticky iskrilo. Musím preto priznať, že zo všetkých žijúcich filozofov mi pomerne najviac otváral oči, pomáhal nám dištancovať sa od našich začiatočníckych prác koncipovaných pod vplyvom zhubnej atmosféry päťdesiatych rokov, ktorej sme nielen podliehali, ale výdatne k nej aj prispievali.

Ba raz - ak to tu môžem spomenúť - navštívil ma Svätopluk Štúr v roku 1963 dokonca v tzv. Bielom dome, na oddelení školstva, vedy a kultúry ÚV KSS na Hlbokej ceste, kde som pred príchodom do Filozofického ústavu SAV pracoval. Bolo to sice už za Dubčekovskej éry, no aj tak si viem predstaviť jeho pocity, keď vstupoval do tejto, pre neho dozaista odiózneho budovy. Išlo o to, že mu ako čerstvému dôchodcovi Dôchodkový úrad zamietol započítať do výmeru dôchodku roky z obdobia slovenského štátu s oficiálnym zdôvodnením, že "nebol nikde zamestnaný". S rozhorčením sa prišiel

¹ V edícii vyšli napríklad také diskusné a polemické publikácie ako práca ruského filozofa F. T. Michajlova *Záhada ľudského ja*; Kardeljova vtedy veľmi diskutovaná filozofická a politologická práca *Úvahy o našej spoločenskej kritike*; Richtova *Civilizácia na rúžcesti*; úvaha českého filozofa J. Hraničku *Komunisti a katolíci - problém dialógu*; vybrané príspevky zo sympózia československých a juhoslovanských filozofov pod názvom *Spytovanie sa na človeka*; L. Nový tu vydal prácu *Marx v NSR*; M. Kangrga publikáciu *Etika a sloboda*; ďalej tu vyšli knihy: T. Štraus: *Umenie dnes*; A. Riška: *Metodológia a filozofia*; J. Suchý: *Morálka a politika*; J. J. Wiatr: *Zánik ideológie?*; J. Šefránek: *Analytická teória poznania*; J. Cibulka: *Spory o dialektiku*; S. Zolkiewski: *Semiotika a kultúra*. Vyšla tu tiež pomerne obsiahla diskusná publikácia *Spory o teóriu odrazu* od viacerých našich i zahraničných rôznorodo zameraných autorov, medzi ktorými boli I. Hrušovský, L. Kolakowski, G. Petrovič, A. Kolman, M. M. Rozental', M. Kusý, B. Valehrach, M. Topol'ský, Todor Pavlov a iní. Najmä táto publikácia bola v 70-tych rokoch často kritizovaná ako scestná a marená bola aj jej distribúcia.

sťažovať, žiadať zásah a nápravu. Darmo úradníkom vysvetľoval, že ho nastupujúci fašistický režim po roku 1939 fakticky vyhnal z univerzity a že bol proti nemu celý čas jednoznačne zameraný, čo jasne dokumentoval aj svojou činnosťou po roku 1945. Najviac ho rozhorčovalo, že mu administratívna byrokratická mašinéria nechcela uznať roky, na ktoré bol oprávnené najviac hrdý - napriek tomu, že všetky komunistické noviny boli plné "protifašistického boja". Zainteresoval som vtedy do prípadu aj A. Dubčeka a spolu sme protestovali na Dôchodkovom úrade. Nepamätám sa už presne, do akej miery sa podarilo s vecou pohnúť. Intervencia akiste zapôsobila, dôchodky však boli všeobecne biedne. A u neho osobitne.

V období vrcholiaceho demokratizačného pohybu po januári 1968 sa 67-ročného Svätopluka Štúra podarilo ako externého profesora aspoň načas vrátiť na univerzitu. Mal vybrané prednášky z filozofie. Avšak ani tentoraz tam nepobudol dlho. Okupačný "normalizačný" režim, ktorý nastúpil po násilnom pretrhnutí reforiem v auguste 1968, ho po niekoľkých mesiacoch znova vyhnal - fakticky už po tretí raz - z univerzity. Tentoraz aj s tými, ktorí sa o jeho rehabilitáciu pričínili. Za daných okolností tam zrejme už ani sám nechcel ostať.

A tak v nasledujúcom období napísal ako určité pokračovanie svojej knihy *Nemecká vôľa k moci* ďalšiu podobnú publikáciu nazvanú *Marxisticko-leninská vôľa k moci*, ktorá potom vyšla po novembri 1989, desať rokov po jeho smrti s úvodnou štúdiou dr. Eleny Városovej.

Na záver by som rád uviedol ešte jednu poznámku:

Z humanitného odborného hľadiska sa za najvýznamnejšiu prácu Svätopluka Štúra považuje zväčša jeho *Rozprava o živote*. Stotožňujem sa s týmto stanoviskom. Vyrovnáva sa v nej s mnohými otázkami dobovej filozofickej problematiky. Najvyššie zo všetkej intelektuálnej i praktickej ľudskej činnosti si v nej cenil etiku. Vyjadril sa, že tak ako je logika "centrálным pilierom poznania teoretického", je etika "kryštalizačnou osou praktického života". Je to tak preto, že ak intelekt, logika mi hovorí, "či správne myslím, etika ale musí rozhodnúť, či správne aj konám" - či žijem v súlade s poznaním, charakterom a presvedčením, s humanistickou orientáciou a svedomím. Práve preto je a podľa neho bude etika vždy "najvzácnejšou soľou zeme, chrbtovou kosťou celého ľudského života". Myslím, že v tom spočíva jeden z najvýznamnejších odkazov filozofického diela Svätopluka Štúra aj pre našu dobu - jeho poslanstvo charakternej, mravnej a celoživotne integrovanej osobnosti.

doc. PhDr. Ján Uher, CSc.
Hummelova 23
811 03 Bratislava
SR